

ЄВРОПЕЙСЬКА РЕФОРМАЦІЯ У СТАТТЯХ ЧАСОПISУ "БОГОСЛОВСКИЙ ВЕСТНИК" (1896–1910)

На основі матеріалів часопису "Богословский вестник" за 1896–1910 рр. подано оцінку Реформації в Європі. Досліджено позицію журналістів часопису щодо історії виникнення та становлення протестантства, а саме лютеранства, кальвінізму й англіканства. Подано характеристику основних напрямів вивчення історії реформаційного руху та погляди авторів публікацій щодо впливу Реформації на конфесійний, політичний та культурний розвиток Європи. Акцентовано увагу на позитивних і негативних аспектах історії Реформації. Визначено форму подачі подій Реформації для російських читачів та формування пресою громадської думки у населення щодо релігійного життя країн Європи. Звернуто увагу на історіографію з історії Реформації. Охарактеризовано рецензії журналістів видання на праці російських дослідників з історії протестантизму, зокрема лютеранства, англіканства та кальвінізму. Вивчено оцінку авторів публікацій часопису відносин між верхівкою православної церкви та протестантами. Проаналізовано листування константинопольського патріарха Єремії II з тубінгенцями. Приділено увагу висвітлення походження та становлення ієрархії англіканської єпископальної церкви. Розглянуто позицію редакції видання щодо кальвінізму та вплив його вчення на життя жителів Женеві XVI ст. та бурів кінця XIX – початку XX ст.

Під час дослідження теми було з'ясовано, що існувала велика зацікавленість кореспондентів цього часопису у висвітленні історії реформаційного руху в європейських країнах. Значну увагу журналісти приділили дослідженню дже-рельної бази історії Реформації.

Ключові слова: Реформація, часопис, протестантство, англіканство, кальвінізм, католицтво, бури, монастир.

Для України дослідження матеріалів такого періодичного видання як "Богословский вестник" є необхідним, оскільки це сприяє отриманню певного досвіду для вивчення Реформації та надає можливість розглянути ті питання історії реформаційного руху, на які не було в достатній мірі звернуто увагу в історіографії. У XX ст. часописи стали впливовим фактором у суспільному житті. Церковна журналістика активно реагувала на запити держави і суспільства. Церква не могла ігнорувати "виклики часу" і тому відповідала на поширення протестантизму цілою низкою публікацій, зміст яких варіювався від відверто негативних до помірковано ліберальних. У своїх статтях кореспонденти висвітлювали не тільки події, сучасниками яких вони були, але й звертали увагу на історичні аспекти. Завдяки журналам суспільного напрямку читач знайомився з досягненнями літератури з історії реформаційного руху. Нерідко в часописах аналізували погляди європейських учених, що надавало можливість зіставляти різні підходи до розуміння сутності Реформації.

З 1892 р. силами академічної корпорації Московської духовної академії почали видавати "Богословский вестник". Ініціатором видання був її ректор, архієпископ (згодом митрополит) Антоній (Храповицький). Журналісти часопису "Богословский вестник" виявляли глибоку зацікавленість до історії Реформації в Європі. У 1896–1910 рр. було опубліковано сімнадцять статей, присвячених історії Реформації та протестантизму у країнах Європи. З них у десяти публікаціях розглядали історію англіканства, у п'ятих статтях висвітлювали Реформацію в Німеччині, та у двох статтях досліджували сутність кальвінізму.

Диякон М.М. Сахаров зазначав, що розвиток протестантства в Німеччині відбувався під впливом двох різнорідних сил, які він назвав відцентрова і доцентрова. Автор писав, що послідовний розвиток принципів, покладених в основу Реформації, неминуче вів протестантство до роздроблення, але негативне ставлення до Риму, яке і породило Реформацію, змушувало послідовників Лютера час від часу забувати свою ворожнечу і в дружній спільній роботі шукати сили для боротьби зі спільним ворогом. М.М. Сахаров вважав, що цей одночасний вплив двох протилежних течій особливо яскраво виступає тоді, коли збільшується небезпека з боку Ватикану. Він зауважував, що один із таких моментів Німеччина переживала і на початку XX ст. [5, с. 546].

У "Богословском вестнике" йшлося, що усвідомлення необхідності об'єднання з причини наступального руху Риму досить глибоко засіло в масі протестантського суспільства, але релігійний і політичний сепаратизм був занадто сильний, щоб ця мета могла здійснитися повною мірою. М.М. Сахаров стверджував, що численні протестантські групи, навіть найменші, ревниво, як недоторкану святиню, оберігали індивідуальні особливості свого віросповідання, і з цієї причини спроби до об'єднання на догматичній основі так і не були здійснені [5, с. 546].

Професор Московської духовної академії і Московського університету О.П. Лебедев у своїй статті "Зносини грецької Церкви з протестантами в другій половині XVI-го століття: З історії Греко-східної Церкви під владою турків від падіння Константинополя в 1453 р. до теперішнього часу" зазначав, що в XVI ст. у протестантських колах з'явилася сильне бажання об'єднати всі їхні розрізнені партії шляхом одностайного визнання і прийняття ними загальних засад євангельського вчення. На його думку, це була епоха протестантського синкретизму і протестантської унії. Причому в деяких синкретистів таке прагнення простягалось так далеко, що вони намагалися залучити до унії навіть і греків. Синкретисти розраховували, що православні греки з причини ворожнечі з католиками могли приєднатися до цього руху [3, с. 280–281].

Прихильниками такого об'єднання планувалося утворити релігійну конфедерацію, приєднуючись до якої, об'єднані відомими принципами, церкви або суспільства (у цьому випадку такими об'єднуючими принципами мали стати: опозиція папству і свобода вірувань) залишалися б при своїй конфесійній приналежності. У цьому сенсі протестанти стверджували, що вони бажали залучити на свою сторону і православних греків. А тубінгенці, зав'язавши листування з константинопольським патріархом Єремією II, саме і хотіли так чи інакше посприяти здійсненню цієї мети [3, с. 281].

У часописі звертали увагу, що опоненти протестантизму – римо-католицькі письменники, висловлювали впевненість, що, розірвавши союз із римською церквою і відчувачи свою відчуженість, протестанти вступили у зносини із грецькою церквою тому, що бажали встановити з нею міцний союз або з'єднатися з нею, зрозуміло, на почесних і вигідних умовах. Однак професор О.П. Лебедев вважав цю думку необґрунтованою. Він зазначав, що вона була висловлена ворогами протестантизму і не підтверджувалася документами [3, с. 280].

За словами О.П. Лебедева, протестанти кінця XVI ст. висловлювали досить дивні думки, реагуючи на поширювані католиками чутки про можливий їхній союз із греками. У суперечці з Ватиканом із цього приводу протестанти стверджували, що, допускаючи зближення із православними греками, вони хотіли би привести їх у лоно протестантизму. Ця позиція висловлювалася ними дуже активно, коли повідомляли, що "на підставі всього листування тюбінгенців з Єремією II можна вбачати, що ми не тільки не прагнули з'єднатися зі східною церквою, але навпаки ми намагалися привернути греків в нашу церкву" [3, с. 280].

Щодо грецької церкви в "Богословском вестнике" йшлося, що, хоча в її відповідях не раз ясно чувся заклик, звернений до протестантів, щоб вони пізнали сутність православ'я, але навряд чи церква ввевненість у можливості здійснення ними цього пізнання істини. О.П. Лебедев зазначав, що оскільки патріарх є главою церкви, він не міг не закликати до приєднання до православ'я протестантів, коли вони показували хоча б малі ознаки співчуття православної церкві [3, с. 280].

О.П. Лебедев докладно проаналізував тексти всіх трьох листувань. Розмірковуючи над змістом останньої третьої "відповіді" патріарха Єремії II, він прийшов до висновку, що в Константинополі втратили надію на зміну на краще поглядів тюбінгенців та інших протестантів. У своєму посланні патріарх просив надалі не турбувати його своїми листами. Так завершилося листування і взагалі відносини грецької церкви на чолі з Єремією II із тюбінгенцями-протестантами [3, с. 277]. Протестантська місіонерська діяльність, що виникла з появою на Сході кирх і молитовних будинків, майже не мала успіху, незважаючи на те, що лютерани, як вороги латинян, цікавили греків.

У "Богословском вестнике" було приділено особливу увагу історії англіканства. Цей напрям реформаційного руху був розглянутий у публікації професора кафедри історії та розбору західних сповідань, доктора богослов'я Московської духовної академії В.О. Соколова. Він у 1896–1897 рр. на сторінках "Богословского вестника" опублікував дев'ять статей, присвячених розгляду ієрархії англіканської єпископальної церкви. Фактично, учений докладно дослідив історію англіканства.

Професор В.О. Соколов у січні 1896 р. зазначав, що зі вступом на англійський престол королеви Єлизавети відбулося відновлення і реформування англіканської церкви, знищеної при королеві Марії. При цьому одразу ж сталося питання про її ієрархію, що викликало певні складнощі. Перший парламент королеви Єлизавети, який почав свої засідання 25 січня 1559 р., знову знищив в Англії будь-яку присутність папської влади, проголосив королеву верховною правителькою у справах церковних і наказав обов'язкове використання богослужбового чину, складеного вождями Реформації при Едуардові [6, с. 1].

У "Богословском вестнике" зазначалося, що уряду першочергово потрібно було попіклуватися про вибір достатньої кількості осіб, гідних стати архіпастирями відновленої церкви. Уряд Єлизавети не мав при цьому жодних ускладнень. За перших звісток про вступ на престол нової королеви, протестантські вчені-богослови Англії, які до цього переховувалися від переслідування королеви Марії в Женеві, Цюриху і Франкфурті, поспішили повернутися на батьківщину. Немало таких же вчених прихильників церковної реформи збереглося звичайно і в межах королівства, незважаючи на всю суворість гоніння. Із середовища цих людей уряд королеви Єлизавети і тепер міг обрати гідних кандидатів для заміни позбавлених влади католицьких єпископів [6, с. 4].

В.О. Соколов зауважував, що тільки 9 грудня 1559 р., у церкві святої Марії, відбулася церемонія затвердження Паркера на його обрання архієпископом Кентерберійським. Освячення нового архієпископа було здійснено 17 грудня 1559 р. в домовій церкві Ламбетського архієпископського палацу [6, с. 10–11]. Підсумовуючи, автор статті зазначав, що так складно відбулася подія, яка мала велике значення в історії англіканської єпископальної церкви. Реформована церква, що остаточно відокремилася від Риму, отримала тепер свого "примаса", який через кілька днів після свого висвячення (із 21 грудня 1559) уже почав разом зі своїми освятителями поставляти нових єпископів для вакантних єпархій Англії. Таким чином, ієрархія англіканської церкви з тієї пори міцно утвердилася і безперервно тривала [6, с. 14].

Редакція "Богословского вестника" приділяла пильну увагу і дослідженню бібліографії з історії Реформації. У зазначених статтях робився аналіз нових робіт з історії реформаційного руху. Це надавало можливість читачам порівнювати різні погляди із цієї теми. У рецензії професора В.О. Соколова на книгу російського історика-медієвіста, фахівця з історії Західної Європи в середні віки і новий час, зокрема з аграрної історії Англії, О.М. Савіна "Английская секуляризация", яка була видана в 1906 р., були подані характеристика роботи й аналіз підходу автора до дослідження цієї теми. В.О. Соколов у "Богословском вестнике" зауважував, що секуляризація монастирського майна була одним із найцікавіших і дуже істотних моментів в історії англійської Реформації XVI ст. За які-небудь три-чотири роки королівська влада, за повного співчуття і взаємодії двох палат парламенту, майже безперешкодно припинила існування цілої мережі релігійних установ, розігнала їхніх мешканців і захопила на свою користь їхнє нерухоме і рухоме майно. Це був серйозний переворот у релігійному і в економічному сенсах. У релігійному – тому що нещадного знищення зазнали такі установи, які впродовж багатьох століть були недоторканною святиною і предметом всенародного побожного поклоніння. А в економічному – тому що величезна площа землі, що належала до цього монастирям, перейшла в руки нових, світських володарів [7, с. 820].

Документальні дослідження О.М. Савіна ясно довели, що при відчуженні монастирських маєтностей уряд короля Генріха аж ніяк не був жертвою обману і розрадання. Секуляризовані землі далеко не всім роздавали задарма, але здебільшого продавали або обмінювали на інші землі. Таким чином, це була вигідна для короля операція, що принесла йому величезний прибуток [7, с. 831–832].

У рецензії екстраординарного професора Московської духовної академії кафедри історії та розбору західних сповідань у зв'язку з історією Західної церкви від 1054 р. до теперішнього часу, протоієрея А.П. Орлова на публікацію першого випуску "Джерел з історії реформації", здійсненого викладачами Вищих жіночих курсів, було подано коментарі та характеристику цього випуску і зроблено оцінку документів [4, с. 247].

До змісту першого випуску "Джерел з історії реформації" увійшли такі статті: 1) Погляд Лютера на світську владу. 2) Джерела з історії німецького селянського руху 1525 р. 3) Погляд Гуттена на папський Рим. Перша стаття є низкою уривків із творів Лютера: "Християнському дворянству німецької нації: про поліпшення християнського стану", "Про свободу християнина", "Пастирський заклик всім християнам утриматися від заколоту і обурення", "Про світську владу, якою мірою люди зобов'язані їй коритися", – та з деяких екзегетичних творів Лютера, його листів і "застільних промов". Друга стаття збірника містила в собі повний переклад п'яти невеликих документів з історії селянського руху в Німе-

чині в реформаційну епоху: 1) Дванадцять статей. 2) Петиція меммінгенських селян і відповідь на неї меммінгенської ради. 3) Гейльбронська програма. 4) Пояснення дванадцяти статей, зроблене "чистим" загоном. і 5) Ерінгенські статті. Третя стаття збірки є частково переказом і дослівним перекладом сатиричних діалогів Гуттена: "Вадікус або римська трійця", "Глядачі", "Розбійники" і переклад політичного трактату Гуттена "Про спосіб дії римських єпископів, інакше пап, щодо німецьких імператорів". Другий випуск збірника містив у собі "Листи темних людей" [4, с. 247–248].

А.П. Орлов, розмірковуючи над змістом першого випуску "Джерел", зазначав, що, не наводячи майже жодної літературної пам'ятки в повному обсязі, ця робота не може претендувати на наукове значення, а є лише гарною історичною хрестоматією. Замість повного перекладу тих чи інших соціально-політичних трактатів Лютера, автор першої статті "Джерел з історії реформації" давав переклад лише деяких фрагментів із них, найчастіше опускаючи в них спеціальний релігійно-догматичний елемент, причому ці скорочення справжнього тексту іноді простягаються на цілі сторінки, а іноді на окремі фрази [4, с. 248].

Протоієрей А.П. Орлов вважав, що перший випуск "Джерел" міг викликати широкий загальнолітературний інтерес. На його думку, з наведеного у пропонованому збірнику історичного матеріалу досить характерно вимальовуються основні течії церковно-громадського і політичного життя в Німеччині того періоду: масове невдоволення папсько-бюрократичним ладом церкви, розчарування в надії на мирну реформу церкви за допомогою собору, невдоволення обрядовим напрямом церковно-католицького благочестя, корінний антагонізм у класових інтересах сучасного дворянства, духовенства, купецтва і селян, аграрні рухи в першій чверті XVI ст., заповітні прагнення до "землі і волі", спроби Лютера встановити християнський погляд на соціально-політичні відносини сучасності тощо. Не менш цікавий в історико-літературному сенсі другий випуск "Джерел", який, на відміну від першої збірки, надає повний переклад однієї з найцікавіших пам'яток реформаційної писемності, що характерними, часом дещо карикатурними за формою, але майже завжди реально-життєвими за суттю рисами описує культурне обличчя представників помірної середньовічної схоластики [4, с. 250–251].

У рецензії професора кафедри догматичного богослов'я Московської духовної академії, доктора богослов'я О.Д. Беляєва на монографію російського історика Р.Ю. Віппера "Влияние Кальвина и кальвинизма на политические учения и движения XVI века: Церковь и государство в Женеве XVI века в эпоху кальвинизма", що була видана в 1894 р., подано оцінку праці та характеристики цього напрямку в Реформації.

Розмірковуючи над сутністю кальвінізму, О.Д. Беляєв зазначав, що кожне релігійне вчення має свої недоліки, але має також і свої позитивні риси, які частково спільні із православною церквою, та частково мають характерну складову особливості кожного з них. Він наголошував, що, зокрема, одна протестантська кальвіністська громада, крім багатьох інших недоліків, має один дуже помітний – вона виховує у своїх послідовників релігійний фанатизм. Однак кальвінізм же пропонує їм і моральну строгість. Проте, на думку О.Д. Беляєва, ця остання особливість часто отримувала в них неприємний, навіть відштовхуючий відбиток морального ригоризму, фарисейського насолодження власною праведністю і надмірної строгості до грішників. Разом із тим, автор вважав, що її не можна не визнати характерною, а навіть позитивною рисою цього віросповідання, оскільки вона виступала у значенні проти-

ваги розбещеності, особливо поширеній у великих і багатих містах [1, с. 584].

У "Богословском вестнике" О.Д. Беляєв зазначав, що в кінці XIX – на початку XX ст. про цю особливу властивість кальвінізму нагадала світу одна з кальвіністських громад, що переселилася раніше в Південну Африку і заснувала там дві республіки – Оранжеву і Трансвааль. Бури за віросповіданням були кальвіністами. Багато людей здивувалися, коли дізналися, що дві слабкі і маловідомі республіки, населені малоосвіченими селянами, нащадками голландців, сміливо оголосили війну найбагатшій і наймогутнішій світовій державі – Великій Британії. Незабаром, коли бурам довелося боротися з ворожим військом, набагато сильнішим за них, вони стали зазнавати поразок. Тисячі потрапили в полон; інші загинули в безперервних боях. Проте і пригнічені могутніми силами, вони відступали, а не бігли; і відступаючи, вони били своїх ворогів [1, с. 585].

У підсумку англійці, перемагаючи бурів своєю чисельністю, пройшли всю їхню країну, зайняли їхні головні міста і фортеці. У цих умовах, як зазначалося в "Богословском вестнике", усім почало здаватися, що війна скінчилася, що бури пригнічені, зламані, що їхня країна стала власністю Великої Британії. Однак бури не склали зброї і продовжили боротися. Міркуючи про те, що спонукало і надихнуло їх почати нерівну боротьбу, О.Д. Беляєв зауважував, що у "важкому кривавому подвигу надишає їх віра в Бога і міцна надія на Його допомогу" [1, с. 585–586].

О.Д. Беляєв підкреслював, що вони не з кафедри, а на полі битви, не словами, а громом переможної зброї звернулися привселюдно до усього світу із проповіддю про те, що якщо не руйнівні сучасні знаряддя, неможливо було би здобути перемогу над народами морально-сильними. Від поразки не врятують ні незліченні багатства, ні наука й освіченість, ні рівень розвитку техніки та промисловості, ні всесвітня торгівля. Вони вважали, що цінніше цього моральна сила, чесність, і що джерело цієї сили полягає у вірі в Бога, у релігії, особливо християнській. На думку О.Д. Беляєва, бури показали і довели всьому світу, наскільки божевільні і брехливі ті, хто стверджував, що Бога немає, що релігія і християнство породжені невіглазством, що з розвитком науки та з поширенням освіти релігія зникне, і що, нібито, вона наприкінці XIX і на початку XX ст. віджила свій вік [1, с. 587].

О.Д. Беляєв також зазначав, що їхнє християнське благочестя виявилось в тому, як благородно вони вели боротьбу зі своїми ворогами, ховаючи убитих, доглядаючи за пораненими, не ображаючи полонених. Бури не дозволяли собі у ставленні до ворогів жодної жорстокості, жодного зайвого кровопролиття [1, с. 587].

У "Богословском вестнике" стверджувалося, що бурам була властива моральна строгість і набожність. О.Д. Беляєв зазначав, що побожність і строгість, навіть суворість звичаїв були притаманні і початковій кальвіністській громаді, заснованій самим Кальвіном. Кальвінізм настільки сильно вплинув на женеців XVI ст. і на бурів XIX ст., що тих й інших пов'язувало якась глибока духовна спорідненість. Внаслідок цього дві громади, розділені одна від одної кількома століттями і величезною просторовою відстанню, були схожими одна на іншу за своїм внутрішнім життям, за духом і характером [1, с. 590–591].

У своїй рецензії О.Д. Беляєв зазначав, що історія цивільно-церковного життя женеців і діяльності церковного і цивільного уряду Женеві, так само як історія діяльності Кальвіна, були викладені у книзі професора Р.Ю. Віппера детально та послідовно. Досліджуючи переважно фактичну історію, він намагався також зрозуміти і визначити ті ідеї, які втілювали в життя керівники женецького народу й особливо сам Кальвін. Він також прагнув

визначити вплив цих ідей на діяльність церковного і цивільного уряду Женеві, на порядки та звичаї женеців і на суперництво та боротьбу партій, на чолі яких стояли представники знатних родин міста. Він розглядав й оцінював не богословські вчення Кальвіна та його учнів і прихильників, так само як і супротивників, а їхню практичну церковно-громадську діяльність. На думку О.Д. Беляєва, Р.Ю. Віппер був не богословом, а істориком, і, як він вважав, більш цивільним, ніж церковним [2, с. 783].

Однак, як зауважив О.Д. Беляєв, у своїй монографії професор Р.Ю. Віппер ні в кінці глав, ні в кінці всієї книги не зробив загальних прикінцевих висновків із докладно повідомленої ним історії взаємин між церквою і державою в Женеві в XVI ст. Також автор не захотів висловити свій особистий погляд на переваги і недоліки цивільного та церковного правління Женеві [2, с. 785].

О.Д. Беляєв звертав увагу, що в кальвіністів навіть кращі сторони їхнього релігійно-морального настрою отримали відбиток неприємної різкості. Зокрема, моральна суворість у кальвіністів переходила в релігійно-моральну нетерпимість і фанатизм. У Женеві в XVI ст. не тільки католики, а й узагалі всі не-кальвіністи піддалися суворим переслідуванням. Противник Кальвіна Сервет був навіть страчений. Були в Женеві й інші судові процеси через віросповідання. Однак у книзі Р.Ю. Віппера не йшлося про причини цього фанатизму і не давалося пояснення впливу релігійної нетерпимості на розвиток самого кальвінізму і на звичаї женеців [2, с. 798].

У "Богословском вестнике" підкреслювалося, що, на відміну від Кальвіна, глава протестантизму Лютер не підтримував каральних заходів проти еретиків і вважав їх недовірними. У творі "Про світську владу" він розвивав думку, що супроти брехні потрібно боротися Словом Божим, а якщо і Воно не подіє, то в цьому випадку виявиться недовір'я і мирська сила, навіть якби вона і напoїла світ кров'ю. Він вважав, що ересь – це духовний предмет, який не можна ні розсікти мечем, ні спалити вогнем, ні потопити водою [2, с. 798].

Отже, у тематичних публікаціях "Богословского вестника" досить докладно було розглянуто історію Реформації у країнах Європи. У цьому церковному виданні, крім статей, присвячених положенню православної церкви, значна увага була приділена й історії становлення інших конфесій. Серед напрямів, які розглядали автори публікацій, були: аналіз учень Лютера та Кальвіна; відносини протестантів із константинопольським патріархом Єремією II, розгляд джерел; вплив Реформації на суспільство та історія становлення ієрархії анг-

ліканської єпископальної церкви. У "Богословском вестнике" порівнювали позиції різних дослідників на сутність реформаційного руху, встановлювали відмінності в поглядах авторів та їхні помилки. У рецензіях були проаналізовані різні періоди історії розвитку протестантизму, у тому числі його становище на початку XX ст. Важливим є те, що в часописі був охарактеризований вплив Реформації на подальший розвиток Європи.

Список використаних джерел:

1. Беляев А.Д. Рец. на: Виппер Р. Влияние Кальвина и кальвинизма на политические учения и движения XVI века: Церковь и государство в Женеве XVI века в эпоху кальвинизма. М., 1894 / А.Д. Беляев // Богословский вестник. – 1901. – Т. 1. – № 3. – С. 582–596.
2. Беляев А.Д. Рец. на: Виппер Р. Влияние Кальвина и кальвинизма на политические учения и движения XVI века: Церковь и государство в Женеве XVI века в эпоху кальвинизма. М., 1894 / А.Д. Беляев // Богословский вестник. – 1901. – Т. 1. – № 4. – С. 781–799.
3. Лебедев А.П. Сношения греческой Церкви с протестантами во второй половине XVI-го века: Из истории Греко-восточной Церкви под властью турок от падения Константинополя в 1453 г. до настоящего времени // Богословский вестник. – 1900. – Т. 1. – № 2. – С. 266–298.
4. Орлов А.П. Библиографическая заметка. Рец. на: Источники по истории реформации / Изд. Высш. Жен. курсов. М. 1906–1907. Вып. 1–2 / А.П. Орлов // Богословский вестник. – 1907. – № 5. – С. 247–251.
5. Сахаров Н.Н. Очерки религиозной жизни в Германии: [Новейшая попытка к объединению в немецком протестантстве] / Н.Н. Сахаров // Богословский вестник. – 1904. – № 3. – С. 546–565.
6. Соколов В.А. Иерархия Англиканской епископальной Церкви / В.А. Соколов // Богословский вестник. – 1896. – Т. 1. – № 1. – С. 1–24.
7. Соколов В.А. Новый труд по истории Англии в эпоху реформации. Рец. на: Савин А. Английская секуляризация. М., 1906 / В.А. Соколов // Богословский вестник. – 1907. – Т. 1. – № 4. – С. 820–833.

References:

1. BELYAEV, A.D. (1901) Review: Vipper R. (1894) Vliyaniye Kal'vina i kal'vinizma na politicheskie ucheniya i dvizheniya XVI veka: Cerkov' i gosudarstvo v Zheneve XVI veka v epokhu kal'vinizma. Moscow. *Bogoslovskij vestnik*. T. 1, № 3, p. 582–596.
2. BELYAEV, A.D. (1901) Review: Vipper R. (1894) Vliyaniye Kal'vina i kal'vinizma na politicheskie ucheniya i dvizheniya XVI veka: Cerkov' i gosudarstvo v Zheneve XVI veka v epokhu kal'vinizma. Moscow. *Bogoslovskij vestnik*. T. 1, № 3, p. 781–799.
3. LEBEDEV, A.P. (1900) Snosheniya grecheskoj Cerkvi s protestantami vo vtoroj polovine XVI veka: Iz istorii Greko-vostochnoj Cerkvi pod vlast'yu turok ot padeniya Konstantinopolya v 1453 g. do nastoyashhego vremeni. *Bogoslovskij vestnik*. T. 1, № 2, p. 266–298.
4. ORLOV, A.P. (1907) Bibliograficheskaya zametka. Review: Istochniki po istorii reformacii (1906–1907). Moscow: Izd. Vysh. Zhen. kursov. Vyp. 1–2. *Bogoslovskij vestnik*. № 5, p. 247–251.
5. SAXAROV, N.N. (1904) Oчерки religioznoj zhizni v Germanii: Novejshaya popytka k ob'edineniyu v nemeckom protestanstve. *Bogoslovskij vestnik*. № 3, p. 546–565.
6. SOKOLOV, V.A. (1896) Ierarxiya Anglikanskoj episkopal'noj Cerkvi. *Bogoslovskij vestnik*. T. 1, № 1, p. 1–24.
7. SOKOLOV, V.A. (1907) Novyj trud po istorii Anglii v epokhu reformacii. Review: Savin, A. (1906) Anglijskaya sekulyarizaciya. Moscow. *Bogoslovskij vestnik*. T. 1, № 4, p. 820–833.

Надійшла до редколегії 16.11.17

B. Zatovskyi, Ph.D student
Odesa I.I. Mechnikov National University, Odesa, Ukraine

EUROPEAN REFORMATION AS IT WAS ASSESSED BY RUSSIAN JOURNAL "BOGOSLOVSKIY VESTNIK" 1896–1910

The assessment of the Reformation in Europe is analyzed in the article based on the materials of the journal "Bogoslovskij vestnik". The position of the journalists of "Bogoslovskij vestnik", concerning the history of emergence and development of the Protestantism, Anglicanism, and Calvinism, is studied. The characteristic features of the basic trends of the research of the Reformation movement history as well as the viewpoints of the editorial board on the influence of the Reformation on the development of Europe are also presented in the article. A special attention is paid to the questions, which are considered by the journalists to have positive or negative effect on the history of the Reformation. The form of presenting the events of the Reformation for Russian readers and forming the public opinion among the citizens concerning the religious life in the countries of Europe is studied. The historiography of the history of the Reformation is analyzed in the article. The summaries of the journalists of the journal on the works of Russian researchers on the studies of the history of the Protestantism, Anglicanism, and Calvinism are characterized in the article. It is analyzed how centrifugal force and centripetal force influenced the further development of the Protestantism in Germany. The assessment of the relationships between the members of the Orthodox Church and the Protestants made by the authors of the article is presented in the given paper. The correspondence of the patriarch of Constantinople, Jeremias II with the citizens of Thuringia is studied. A special attention is also paid to the question how the editorial board of the journal described emergence and development of Episcopal Church of England.

The assessment of the journal "Bogoslovskij vestnik" concerning the question of secularizing of Monastery property in England is conducted. The position of the editorial staff of the journal concerning Calvinism and the influence of its ideology on the life of citizens of Geneva and Boerens at the end of 19th century – the beginning of the 20th century. The methodological base of the research contains the historical method, systematic approach, objectivity and content analysis method. The works of European researchers of the Reformation were popular among Russian scientists. Their monographs influenced the formation of the approaches of the authors to understanding of the essence of the Reformation.

As a result, it is estimated that the journalists of "Bogoslovskij vestnik" were interested in describing the history of the Reformation in the countries of Europe. A great attention is paid to the research of the source base of the history of the Reformation.

Key words: Reformation, journal, Protestantism, anglicanism, calvinism, catholicism, boer, monastery.